

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

เครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว เขตบางเขน

1) ความเป็นมา

เครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2542 ในพื้นที่ 6 ชุมชนในเขตบางเขน ซึ่งเป็นชุมชนแออัดที่บุกรุกที่ดินริมฝั่งคลองบางบัว ของกรมธนารักษ์สร้างที่อยู่อาศัยคือ ชุมชนบางบัวกองการภาพ และชุมชนสามัคคีร่วมมือ ตลอดแนวคลองด้านทิศตะวันออก ตั้งแต่ตลาดยิงเจริญสะพานใหม่ ถึงสะพานบางบัว เป็นระยะทาง 7 กิโลเมตร

วัตถุประสงค์และแรงจูงใจในการจัดตั้งเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว คือ เพื่อการจัดการน้ำในคลองที่มีสภาพเน่าเหม็น มีสีดำ มีขยะมากมาย ที่เกิดจากการขาดความรับผิดชอบของคนทุกภาคส่วนในพื้นที่ใกล้เคียง แต่ชุมชนที่อาศัยอยู่ริมคลองถูกส่งคมทั่วไปประมาณว่า เป็นผู้ที่ทำให้หน้าในคลองเน่าเสีย และทิ้งขยะลงในคลอง ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นจริง แต่ไม่ใช่ทั้งหมด ตามสภาพความเป็นจริงเกิดจากหลายภาคส่วน ทั้งตลาด โรงงาน หมู่บ้าน แม้กระทั่งท่อระบายน้ำจากถนน ก็ได้ระบายน้ำเสียลงคลองทั้งสิ้น และเพื่อเป็นการลดค่าประมาณของสังคม ชุมชนทั้ง 6 ชุมชน จึงได้รวมตัวกันจัดตั้งเป็นเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว โดยเน้นการพัฒนาหน้าในคลอง และการเก็บขยะในคลองบางบัวเป็นหลัก

ต่อมา ภายหลังพื้นที่ตามแนวคลองมีชุมชนตั้งอยู่ทั้ง 2 ฝั่ง รวมทั้งฝั่งคลองด้านทิศตะวันออกอีก 3 ชุมชน คือ ชุมชนร่วมมิตรแรงศรัทธา เขตดอนเมือง ชุมชนก้าวหน้า และชุมชนชายคลองบางบัว เขตหลักสี่ จึงชักชวนชุมชนดังกล่าวเข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัวด้วย รวมเป็น 9 ชุมชน

วิถีชีวิต และการดำรงชีพของคนในพื้นที่ทั้ง 9 ชุมชน ไม่ได้อาศัยการดำรงชีพในคลอง ไม่ว่าจะเป็นการสัญจร การประกอบอาชีพ การอุปโภคบริโภค จะมีบางส่วนปลูกผักบุ้งไว้รับประทาน และจำหน่ายเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่เป็นล่ำเป็นสัน ทำให้คนในชุมชนริมคลองไม่เห็นความสำคัญของทรัพยากรน้ำ สัตว์น้ำ และอื่น ๆ เป็นเหตุให้มีการทิ้งน้ำเสีย สิ่งปฏิกูลต่าง ๆ รวมทั้งขยะลงในคลอง

เมื่อมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย ทั้ง 9 ชุมชน จึงได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการจากกรรมการชุมชน ๆ ละ 3 คน รวมเป็น 27 คน เน้นผู้นำหลัก คือ ประธานชุมชนทั้ง 9 ชุมชน จัดตั้งโดยมีการคัดเลือกเป็นคณะกรรมการ ประกอบด้วย ประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ กรรมการ (20 คน) เลขานุการ เภรัญญิก นายทะเบียน ปฏิคม และประชาสัมพันธ์

2) กิจกรรมสำคัญในการดำเนินงาน

กิจกรรมเริ่มจากการค้นหาสาเหตุ ที่มาของการทำให้หน้าในคลองเน่าเสีย และคลองสกปรกที่เต็มไปด้วยขยะต่าง ๆ พบว่า น้ำเสียมาจากการระบายน้ำเสียจากครัวเรือน โดยไม่มีการบำบัดการระบายสิ่งปฏิกูลจากห้องน้ำลงในคลอง และการทิ้งขยะ จากสาเหตุทั้ง 3 ประการ ที่เกิดจากการ

- 2.1) การรณรงค์เพื่อสร้างจิตสำนึกให้แก่คนในชุมชน
- 2.2) การบำบัดน้ำเสียจากครัวเรือน
- 2.3) การกำจัดสิ่งปฏิกูลจากห้องน้ำ ไม่ให้ทิ้งลงคลอง
- 2.4) การไม่ทิ้งขยะลงคลอง โดยการจัดหาถังรองรับขยะในชุมชน และจัดอาสาสมัครเก็บ การสร้างท่ารองรับขยะโดยทางเขตจัดเรือเก็บขยะ และค่าตอบแทนให้กับอาสาสมัครจากเขต
- 2.5) การอบรมการทำน้ำหมักชีวภาพจากเศษอาหารและผักผลไม้ ให้ทุกชุมชน เพื่อเทลงคลองเพื่อปรับสภาพน้ำในคลองให้ดีขึ้น
- 2.6) การชักชวนให้ทุกครัวเรือนปลูกผักบุงหน้าบ้านของตัวเอง เพื่อช่วยในการปรับสภาพน้ำ และได้ประโยชน์ในการประกอบอาหาร และจำหน่าย
- 2.7) การใช้ไม้ไผ่ทำที่กั้นขยะริมคลองไม่ให้ขยะเข้าไปหมักหมมอยู่ริมคลอง ใต้อาคารบ้านเรือน และใช้ดักขยะเข้ารวมตัวเป็นจุด ๆ เพื่อสะดวก และง่ายในการเก็บ
- 2.8) มีการกำหนดระยะเวลาการทำความสะอาดคลอง ของคณะกรรมการ และชาวชุมชนลงทำความสะอาดเป็นครั้งคราว

จากแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้น ได้มีการดำเนินการดังนี้

1. ได้มีการคิดค้นประดิษฐ์อุปกรณ์ ในการบำบัดน้ำเสียจากครัวเรือนก่อนระบายลงคลอง โดยการคิดประดิษฐ์ถังดักไขมัน ชื่อว่า “ถังดักไขมันประจำบ้านแบบประหยัด” โดย จ.ส.อ.แสวง พงษ์สุข ประธานชุมชนร้อยกรอง
2. มีการออกแบบเรือ เพื่อจัดการเก็บสิ่งปฏิกูลจากห้องน้ำ และส่งถ่ายให้กับหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบ ชื่อ “เรือเอนกประสงค์” เพราะใช้ประโยชน์ได้หลายประการ เช่น การเก็บขยะ, การดับเพลิง และการนำเที่ยว (ปัจจุบันใช้นำผู้มาดูงานโครงการบ้านมั่นคง ชมโครงการบ้านมั่นคงตามแนวคลอง ซึ่งอยู่ระหว่างการปลูกสร้าง) ทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศ จำนวนมากเกือบทุกเดือน
3. ได้รับการสนับสนุนไม้ไผ่จำนวน 5,000 ลำ จากคุณปริญญา ธรรมวัฒน์ เจ้าของตลาดยิ่งเจริญทำที่กั้นขยะทั้ง 2 ฝั่ง ตลอดแนวฝั่งคลอง

3) ผลเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

- 3.1) น้ำในคลองเดิมมีสีดำ มีกลิ่นเหม็น ปัจจุบันมีสีเขียวไม่มีกลิ่น
- 3.2) เริ่มมีสัตว์น้ำ เช่น ปลาตุ๊ก ปลาช่อน ปรากฏให้เห็นบ้าง
- 3.3) มีการปลูกผักบุงจำนวนมากริมสองฝั่งคลอง สะท้อนให้เห็นว่าในน้ำมีออกซิเจน
- 3.4) เศษขยะเริ่มลดน้อยลงมาก

3.5) มีการเหน้าหมักชีวภาพ จาก 6 ชุมชนริมคลองในเขตบางเขน

3.6) สถานศึกษา หน่วยงานราชการเริ่มให้ความสนใจ ให้ความสนับสนุน เช่น 1) กองทุนมิยาซาวาได้มอบงบประมาณผ่านเขตบางเขน จัดซื้ออุปกรณ์ ทำถังดักไขมันประจำบ้านแบบประหยัดจำนวน 1,000 ชุด พร้อมงบประมาณค่าประกอบชุดละ 100 บาท 2) มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม ได้จัดกิจกรรมทางงบประมาณในการจัดสร้างเรือเนกประสงค์ พร้อมอุปกรณ์ประจำเรือ โดย อาจารย์ศิริกุล ผลศักดิ์ 3) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ หรือนิด้า โดย ผศ.ดร.แดงอ่อน มั่นใจตน ได้มอบกากน้ำตาลจำนวน 200 ถัง (ถังละ 20 ลิตร) ให้แก่ 6 ชุมชนในเขตบางเขน พร้อมถังหมัก จำนวน 18 ถัง เพื่อกักตุนน้ำหมักสำหรับแหล่งคลอง (1,000 ลิตร) จำนวน 6 ถัง

3.7) ในปี พ.ศ.2547 ได้รับแจ้งจาก สก. ฐิติโชค กาญจนภักดี ว่ากรุงเทพฯ ได้อนุมัติโครงการสร้างถนนเลียบริมคลองบางบัว จากสะพานบางบัวถึงสะพานใหม่ ปัจจุบันรบบประมาณ ซึ่งชุมชนริมคลองทั้งสองฝั่งคลอง จะต้องถูกทางการรื้อย้ายไปอยู่ที่อื่น ซึ่งเป็นที่มาของโครงการบ้านมั่นคง ที่สนับสนุนโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน หรือ พอช.

4) การจัดการทรัพยากรริมคลองสู่โครงการบ้านมั่นคง

จากสาเหตุโครงการก่อสร้างถนนเลียบริมคลองบางบัว ซึ่งหากไม่ต้องการรื้อย้ายไปอยู่ที่อื่น คงต้องดำเนินการโครงการบ้านมั่นคง แต่ด้วยชุมชนบริเวณริมคลอง เป็นสมาชิกเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัวอยู่แล้ว จึงได้เปิดการประชุมคณะกรรมการเครือข่ายฯ พร้อมเชิญ สก. ฐิติโชค กาญจนภักดี (สก.ขณะนั้น) เพื่อชี้แจงโครงการสร้างถนนริมคลองของ กทม. เชิญ คุณธีรพงษ์ พร้อมพ้อชื่นบุญ ตัวแทนสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ชี้แจงถึงการดำเนินการโครงการบ้านมั่นคง ในการพัฒนาที่อยู่อาศัย และได้เชิญ คุณสุมิตร สุริยะโรจน์ ฝ่ายพัฒนาชุมชน เขตบางเขน เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน 2547 ณ ศาลาอเนกประสงค์ ชุมชนร้อยกรอง

มติที่ประชุมคณะกรรมการเครือข่ายฯ เห็นชอบดำเนินการโครงการบ้านมั่นคง โดยคณะกรรมการเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว ดำเนินการพัฒนาที่อยู่อาศัยตามโครงการบ้านมั่นคง จนถึงปัจจุบันได้ดำเนินการที่พักอาศัย และขยายผลดำเนินการจาก 9 ชุมชน เป็น 16 ชุมชน ทั้งที่สร้างเสร็จแล้วประมาณ 200 หลังคาเรือน ผลสำเร็จจากการดำเนินการเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ ทั้งจากภายในประเทศและต่างประเทศ มาศึกษาดูงานเป็นประจำ

5) ปัญหา อุปสรรค และการคลี่คลาย

5.1) การพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีปัญหาที่เป็นภาพรวมหลายฝ่าย ทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชน ทั้งนี้เกิดจากกฎหมาย ละผู้รักษากฎหมายที่อ่อนแอ การมั่งงาย และขาดจิตสำนึกความรับผิดชอบ ความเห็นแก่ตัว ทำให้น้ำในคลองเน่าเสีย และเป็นแหล่งทิ้งขยะ การแก้ปัญหาคงเป็นไปด้วยความยากลำบาก และใช้เวลามากพอสมควร คงต้องอาศัยเจ้าหน้าที่ผู้รักษากฎหมายที่เข้มแข็ง

5.2) การพัฒนาที่อยู่อาศัยโครงการบ้านมั่นคง จากประสบการณ์ที่ผ่านมาเป็นเวลา 2 ปี ในการดำเนินการ ปัญหาและอุปสรรคพอสรุปได้ 2 ประการ คือ เรื่องผลประโยชน์ และความไม่เข้าใจในโครงการ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ได้แก้ไขโดยชาวชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ร่วมกันดำเนินการควบคู่กัน และทำความเข้าใจในมาตรการทางกฎหมายไปพร้อม ๆ กันด้วย

5.3) ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวของชาวชุมชน และกรรมการบางคน ทำให้เกิดความแตกแยกของกรรมการในเครือข่ายฯ และสหกรณ์

การจัดการทรัพยากร (คูคลอง) ในบริเวณคลองบางบัวที่เกิดผลสำเร็จ ทำให้สังคมเริ่มมองเห็นเจตนาดีของชุมชนริมคลองที่ดำเนินการด้วยการสร้างจิตสำนึกให้แก่คนชุมชน และสังคมทุกภาคส่วน ซึ่งจะเห็นได้จากสภาพน้ำในคลองมีความสะอาดขึ้น ระบบสาธารณูปโภคโครงการบ้านมั่นคงได้ทำให้ทุกครัวเรือนมีการบำบัดน้ำเสีย และทุกชุมชนมีถังบำบัดรวม ตลอดแนวคลองมีท่อระบายน้ำเสีย และบำบัดน้ำเสียก่อนระบายลงคลอง มีการใช้มาตรการทางสังคม และกฎหมายในการจัดการการทิ้งขยะ และสิ่งปฏิกูลลงสู่คลองอย่างมีประสิทธิภาพ การลอกคลองเพื่อนำขยะที่หมักหมมขึ้นจากกันคลอง แต่จุดอ่อนที่ยังคงเป็นปัญหาที่ยากต่อการแก้ไข คือ โรงงาน, ตลาด, หมู่บ้าน และภาคราชการ ยังจะต้องหาทางทำงานร่วมกันเพื่อการแก้ไขปัญหาในระยะยาวร่วมกันต่อไป